

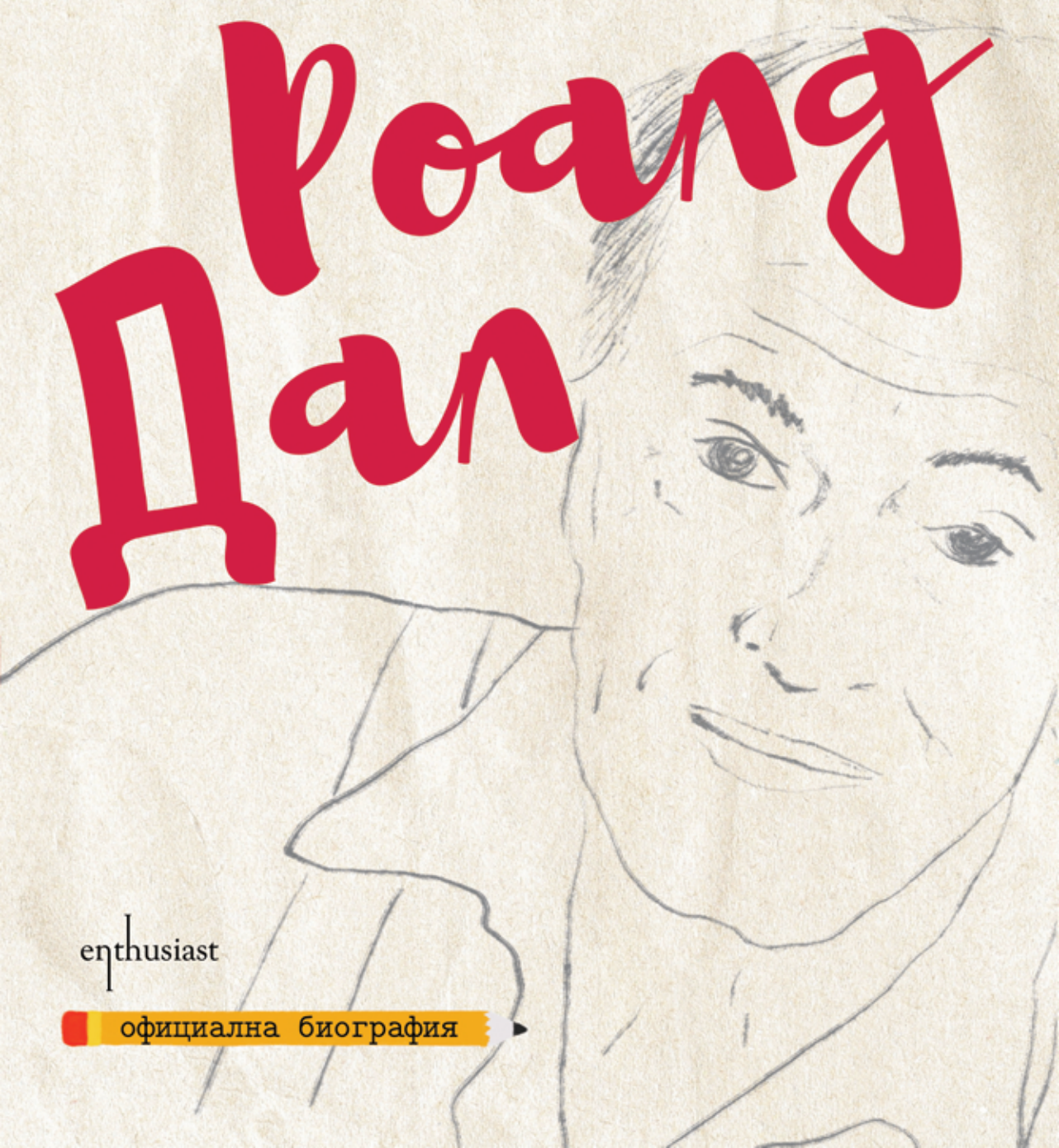
Доналд Стърк

РАЗКАЗВАЧЪТ
ЖИВОТЪТ НА

Ролинг
Дал

enthusiast

официална биография

Donald Sturrock
Storyteller

Copyright © 2010 by Donald Sturrock
All rights reserved

Доналд Стърк
Разказвачът. Животът на Роалд Дал

- © Мариана Христова, превод, 2017
- © Яна Аргиропулос, художник на корицата, 2017
- © „Алто комюникейшънс енд пбблишинг“ ООД, 2017
Enthusiast – запазена марка на „Алто комюникейшънс
енд пбблишинг“ ООД

ISBN 978-619-164-257-1

Доналд Стърк

РАЗКАЗВАЧЪТ
ЖИВОТЪТ НА

Ролинг
Дан

Превод от английски
Мариана Христова

enthusia**st**

София, 2017

На моите родители Гордън и Маргарет

Аз не лъжа. Просто правя истината малко по-интересна... Аз не нарушавам думата си – просто леко я изкривявам...

Роалд Дал, из „КНИГИ С ИДЕИ“, № 1 (ок. 1945–1948)

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРОЛОГ Обяд с Игор Стравински	9
ПЪРВА ГЛАВА Аутсайдерът	19
ВТОРА ГЛАВА Скритото слънце	33
ТРЕТА ГЛАВА Момче	45
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА Гнусни неща и ужасни хора	69
ПЕТА ГЛАВА По далечни земи	97
ШЕСТА ГЛАВА Колосален удар по главата	127
СЕДМА ГЛАВА Давид и Голиат	143
ОСМА ГЛАВА Жив, но прикован към земята	159
ДЕВЕТА ГЛАВА Нещо като вълшебна приказка	177
ДЕСЕТА ГЛАВА Тайни и лъжи	207
ЕДИНАЙСЕТА ГЛАВА Студентът циганин	251
ДВАНАЙСЕТА ГЛАВА Браконьерът	283
ТРИНАЙСЕТА ГЛАВА Майсторът на страховитото	313
ЧЕТИРИНАЙСЕТА ГЛАВА Торнадо от беди	353
ПЕТНАЙСЕТА ГЛАВА Точка на пределно напрежение	381
ШЕСТНАЙСЕТА ГЛАВА Несломимият	407
СЕДЕМНАЙСЕТА ГЛАВА Нежната топлина на любовта	443
ОСЕМНАЙСЕТА ГЛАВА Експлозиите са вълнуващи	473
ДЕВЕТНАЙСЕТА ГЛАВА Вълшебникът и Мъжът чудо	507
ДВАЙСЕТА ГЛАВА Няма смисъл от борба	537
Благодарности	555
Бележки	559
Библиография	561

ПРОЛОГ

Обяд с Игор Стравински

РОАЛД ДАЛ СМЯТАШЕ, ЧЕ БИОГРАФИИТЕ СА СКУЧНИ. Сподели го с мен, докато дъвчеше щипката на един омар. Тогава бях на двацет и четири години и бях поканен да прекарам уикенда в дома на писателя в селската част на Бъкингхамшър. Вечерята течеше с пълна пара. Цяла гълпа роднини и приятели унищожаваха поднос, отрупан с морска храна. Около масата бавно шестваше някакъв странен предмет, изработен от преплетени метални брънки. Дал ни беше казал, че човек със сърчни ръце и пространствена ориентация съвсем лесно може да ги раздели всичките. До момента нито един от гостите не беше успял. Докато чаках пъзелът да стигне до мен, се опитах да отговоря на презрението на Дал към биографиите. Споменах Литън Стрейчи, Виктория Глендънинг, Майкъл Холройд. Той обаче никак не се трогна. Седнал във високо кресло начело на дългата си чамова маса, той се облегна назад, отпи огромна глътка от голямата си чаша с бургундско вино и се върна към своята теза с подновено удоволствие. Биографите са скучни събирачи на факти, твърдеше той, хора без въображение, а книгите им обикновено са също толкова вяли, колкото живота на човека, за когото се отнасят. С блеснали очи ми сподели, че мнозина от най-забележителните писатели, с които се е сблъсквал, са били крайно незабележителни човешки същества. Спомням си как с нехайно движение на едрата си ръка отписа Норман Мейлър, Ивлин Уо, Томас Ман и Доктор Сюз като досадни, суетни, меланхолични или непоносими. Знаеше, че обичам музиката, и може би затова спомена и Стравински.

– Истински гений като композитор – заяви той и се подсмихна с отметната назад глава, – но иначе съвсем обикновен.

Веднъж бил обяждал с него, добави той, и говорел от опит. Опитах се да се сетя за творци, чийто живот е бил също толкова ярък, колкото изкуството им: Моцарт, Караваджо, Ван Гог, може би? Яркосините очи на Дал се впериха право в мен.

– Не е там въпросът – каза той. – Защо, за бога, някой би предпочел да чете сборка от подробности, каталог от факти, когато на света има толкова много добра художествена проза?

Заяви, че фантазията винаги е много по-интересна от действителността.

Седях там и гледах развеселения, но заядлив блясък в очите му. Почувствах, че той се бори с мен като боксьор на ринга. Беше ми нанесъл удар и се беше зарадвал, че аз отвърнах. Сега ми бе нанесъл втори, по-труден за отразяване. Щеше да ми бъде трудно да продължа мача, без разговорът да стане прекалено подробен и може би твърде продължителен. Поколебах се. Запитах се за живота на самия Дал. Той току-що бе написал два тома мемоари и ми беше дал да прочета ръкописа на единия. Затова бях в общи линии запознат с първите двацет и пет години от живота му: родители норвежци, отраснал в Уелс, нещастен в училище, младежки приключения в Нюфаундленд и Танганайка, военен пилот, тежка самолетна катастрофа, последвана от кариера на военновременен дипломат във Вашингтон. По-рано, когато бяхме насаме, му казах, че книгите ми се струват завладяващи. Дали не искаше да повтори комплимента и сега, на масата? Не бях сигурен. В този момент металните брънки стигнаха до мен и разговорът се насочи към други теми. Скоро огромните му заострени пръсти вече бяха взели объркващия предмет от моите неумели ръце и той бе започнал уверено да демонстрира решението. По-късно, след края на вечерята, която завърши с предложение за блокчета „Кит Кат“ и „Марс“ от червена найлонова торбичка, Дал изведе двете си кучета в градината. След няколко минути се върна, пожела лека нощ на всички и театрално се оттегли от публичното пространство на всекидневната в уединението на спалнята си.

Половин час по-късно вървах по заскрежената пътека от основната сграда към къщата за гости в градината. Всичко наоколо бе застинало съвсем неподвижно. В далечината се разнесе крясък на лисица. За миг се спрях и вдигнах поглед към ясното зимно небе. Зърнах толкова много звезди, че останях поразен. Грейт Мисендън се намираще на по-малко от половин час път с кола от Лондон, но светлините на града ми се струваха безкрайно далеч. На едно пасище недалеч оттук се размърдаха крави. Огледах се наоколо. Заоблени хълмове обгръщаха градината от всички страни. От горната част на алеята ме гледаше намръщено един огромен бук. Всичко изглеждаше потънало в сенки, размито и измамно. Над главата ми се извисяваше тъмният силует на петстотингодишния тис, вдъхновил написването на „Фантастичният господин Фокс“. В овощната градина лунната светлина проблясваше над пъстро изрисувания цигански фургон, който бе пресъздал в „Дани – шампион на света“. Сред долните клони на тиса изпърха сова. Обърнах се и отворих вратата на стаята си.

Скоро се хванах, че разглеждам книгите в библиотеката до леглото си. Нямахше нито една биография. Повечето бяха криминални романи: Ед Макбейн, Агата Кристи, Елъри Куин, Дик Франсис. Докато изваждах една книга, забелязах, че има и истории за призраци, енциклопедия за насекомите, дневник

на един викториански свещеник и книжка с поезия от Д. Х. Лорънс. Всички книги изглеждаха четени. Отново се замислих за онзи разговор по време на вечерята и се зачудих дали Роалд наистина е познавал Стравински. Може би бе подхвърлил тези думи просто за да ме обърка? Спомням си, че преди да угася лампата, си помислих, че на следващия ден ще го извадя от скривалището му. Щях да го попитам по какъв повод е обявдал с великия композитор. Излишно е да казвам, че се разсеях и забравих.

Беше февруари 1986 година. Познавах Дал от шест месеца. Предишната есен като начинаещ режисьор в отдела по музика и изкуства на Би Би Си бях предложил да снимаме филм за него за *Bookmark* – водещата литературна програма на корпорацията. Найджъл Уилямс, продуцентът, който също бе утвърден сценарист и романист, бе решил, че коледното излъчване на предаването ще бъде посветено на детската литература. Преди двайсет години този дял от литературата все още беше област, която много от хората, занимаващи се с изкуство във Великобритания, имаха склонност да презират, и както никога нито един от по-възрастните, по-опитни режисьори в програмата нямаше желание да предлага идеи. Аз бях най-младият член на екипа. Отчаяно копнеех да снимам филм. Какъвто и да било филм. Затова се възползвах от тази възможност. Предложението ми се стори очевидно – портрет на най-прочутия и преуспял жив автор на детски книжки. Мотивите ми обаче бяха до голяма степен опортюнистични. На този етап не бях чел нито една от книгите на Дал за деца с изключение на „Чарли и шоколадовата фабрика“. От друга страна, когато бях на тринайсет, изчетох повечето от кратките му разкази за възрастни – душевно удоволствие, на което се отдавах съсредоточено на чина по време на часа по математика. Пубертетският ми ум се наслаждаваше неимоверно на тяхната гротескност, на сложните им обрати и завои, както и на техния кратък, елегантен и странно сексапилен език.

Помня усмивката на Найджъл Уилямс. Как ме погледна, когато споменах Роалд Дал – разбиращо, почти дяволито.

– Добре – каза той. – Ако успееш да го убедиш.

Това ме накара да се поколебая. За парите ли си мислеше? Бюджетът на програмата беше малък и винаги плащаха на участниците си минималния хонорар. Найджъл обаче мислеше за друго.

– Нали му знаеш репутацията? – попита реторично той. – Невероятно кисел и труден. Никога няма да се съгласи да участва.

Кимнах, макар че го чувах за първи път, защото до момента впечатлението ми за човека Роалд Дал беше изключително за весела и безгрижна личност. Четири години по-рано, когато бях студент, той взе участие в един дебат на „Оксфорд Юниън“. „Романтиката е глупост“, това беше темата. Приносът на Дал беше паметен – той твърдеше, че романтиката не била нищо повече от евфемизъм за човешкия сексуален нагон. Беше страхотен артист – остро-

умен, неприличен и често пъти сексуално провокативен. В един момент предизвика младите жени сред публиката да се опитат да създадат „романтична връзка“ с евнух. В друг се пошегува, че кастриран мъж е като самолет без двигател, защото нито единият, нито другият може да го вдигне. Когато излязох от кабинета на Найджъл, всичко това беше още прясно в паметта ми. „Дал може би ще е заядлив – помислих си аз, – но ще бъде и забавен.“ От вестникарски изрезки открих, че живее в някакво село, наречено Грейт Ми-сендън. Проверих в телефонния указател за „Дал, Р.“ и намерих телефонния му номер. Десет минути по-късно вече му звънях, за да обсъдим проекта. Разговорът ни беше кратък и по темата.

– Елате на обяд – каза той. – Има добри железопътни връзки от Мерил-боун.

Една седмица по-късно застанах пред яркожълтата порта на Джипси Хаус, неговата скромна варосана къщичка от XVIII век. Позвъних. Буря от кучешки лай предизвести пристигането на една гигантска фигура по дълга червена жилетка от плетена вълна. Той погледна надолу към мен. Беше висок метър и деветдесет и пет, с грубовато лице и пълнен. Тялото му изглеждаше по-голямо от вратата и направо огромно за размерите на къщата. Той ме заведе в уютна всекидневна, където в камината гореше огромна цепеница. Изглеждаше малко изненадан. Попитах да не съм сбъркал датата.

– Не – отговори той. – Чаках ви.

Помоли ме да изчакам една минутка и излезе от стаята. Крачките му бяха широки и тежки, но странно грациозни – малко като на жираф. На една стена триптих от разкривени глави, дело на Франсис Бейкън, ме гледаше и това ме накара да изпитам неудобство. Спомних си, че години наред издателите на книгите на Дал за възрастни го бяха наричали „майстор на ужасите“. На съседната стена още една глава на Бейкън – тази представляваше разкривена вихрушка от зелено и бяло – отвърна на погледа ми.¹ Около тях една тревожно еkleктична група от картини и артефакти украсяваше стаята: картини с цветни маслени бои, колекция от огромни старинни норвежки лули, примитивна маска, холандски пейзаж в убити цветове и няколко стилизирани геометрични картини. По време на обяда разбрах, че били работа на руски представители на супрематизма: Попова, Малевич и Гончарова.

Съпругата на Дал, Лиси (произнася се по същия начин като двете средни срички на името ѝ, Фелисити), се върна след пет минути и ме покани да отида в трапезарията, където той ме очакваше. По време на обяда от пушени омари, които поднесоха от кутия – не помня да е имало вино, – говорихме за документалния филм. Задах му някои въпроси за ранния му живот и детството му. Той сподели колко лесно се оказало да вижда света от перспективата на дете и как мислел, че може би това е тайната на авторите, чиито книги за деца имат успех. Наскоро бяха публикували неговия мемоар за детството

му, „Момче“. Исках да използвам тази книга за основа на филма, затова говорихме за „Рептън“, училището, където преди петдесет години бе прекарал тийнейджърските си години. Той ми разказа колко нещастен е бил там и си поговорихме за етиката на боя, с който училището бе прочуто. Нахвърляхме няколко евентуални дати за снимки в дневника му. После го попитах може ли да видя писателската му колиба. Бях чел за нея и исках да направя снимки там. Очаквах, че може да откаже и да заяви, че това място е прекалено лично, за да го покаже на филмов екип. Той обаче не трепна и след обяда ме заведе да го видя. Тръгнахме по каменна пътека, оградена с липови фиданки без листа, завързани за рамка от бамбук, която плавно се извиваше над главите ни. Дал ми обясни, че с времето фиданките ще израснат в тази форма и ще образуват вълшебен сенчест тунел.

Той отвори вратата на колибата и аз влязох вътре. Преддверие, претъпкано със стари снимки в рамки и шкафове за документи, водеше право към пространството му за писане. Стените бяха покрити със стари блокчета полистиренова пяна за изолация. Всичко беше пожълтяло от никотин и смърдеше на тютюн. По изгъркания линолеум на пода се стелеше килим от прах, стружки от молив и цигарени фасове. Пред миниатюрен прозорец отпуснато висеше синтетична завеса. Нямаше почти никаква естествена светлина. Огромен фотьойл заемаше почти изцяло мъничката стая – Дал често сравняваше седенето тук като усещането да си в утробата или в пилотската кабина на някой „Хърикейн“. Каза ми, че е извадил голямо парче от облегалката, така че нищо да не притиска долната част на гърба му и да не дразни раната, получена, когато самолетът му се разбил през войната. Над фотьойла като богомолка, която дебне плячката си, се бе извила една очукана стъваема лампа, а от нащърбената странична облегалка висеше направо древна топка за голф. От тавана висеше електрически радиатор с едно ребро. Електрическият му шнур се спускаше до контакт близо до пода. Дал ми каза, че като го побутва със стар стик за голф, може да насочва топлина към ръцете си, когато е студено.

Всичко изглеждаше нестабилно и импровизирано. Повечето неща ми се сториха доста опасни. Чарът на колибата обаче бе неустоим. Едно огромно дете ми показваше съкровищата си: зелената дъска за писане, която бе проектирало само, мръсния спален чувал, с който си топлеше краката, и най-ценното от всичко, своята колекция от чудноватости. Те стояха на дървена маса до фотьойла му и включваха главата на една от бедрените му кости (която била отрязана преди двайсет години при операция за подмяна на тазобедрената става), стъкленница с розов алкохол, в която плаваха няколко жилести лепкави парченца от гръбначния му мозък, скален къс, разцепен на две, за да разкрие грозда от розови кристали, стаен вътре, малък модел на самолет, няколко парченца вавилонска керамика и огромна метална на вид топка, из-

работена, увери ме той, от опаковките на стотици шоколади. Най-накрая ми посочи една блестяща стоманена протеза. Временно я били поставили в таза му по време на неуспешна операция за смяна на тазобедрената става. Сега я използваше като импровизирана дръжка за чекмедже на един от раздрънканите си шкафове.

Снимките минаха без проблеми. Въпреки че това беше първият път, когато някой го снимаше в писателската му колиба и всъщност първият път, когато Би Би Си правеше документален филм за него, нямаше разправии, трудности и заяждане. Роалд очароваше всички и аз от време на време се чудех на какво се дължи тази негова репутация на раздразнителен човек. Изобщо не останах с впечатлението, че избухва бързо. Години по-късно обаче разбрах, че при първото си посещение просто съм пропуснал едно подобно избухване. Не много дълго след смъртта му Лиси обясни защо тогава ме беше изоставил във всекидневната. Оказа се, че когато съм застанал на прага му, не съм направил добро впечатление. Роалд отишъл право в кабинета ѝ.

– О, Господи, Лис, те са ми пратили някакво шибано дете! – изстенал.

Лиси го подканила да ми даде възможност и мисля, че моята младост и добросъвестност накрая са се превърнали в предимство. В края на двудневните снимки дори ми се струваше, че Роалд ми е станал приятел. В редакторската стая, докато сглобявахме филма, си спомних за подозрението, което все още заобикаляше Дал в литературните среди. Найджъл Уилямс, притеснен, че Дал изглежда прекалено симпатичен, настоя да заснема интервю с литературен критик, за когото се знаеше, че е враждебно настроен към творчеството за деца на Дал. Тази реакция може би до голяма степен се дължеше на една язвителна антиизраелска статия, която Дал бе написал за „Литерари Ривю“, която породила големи дискусии и го заклейми като антисемит в очите на много хора. Аз обаче чувствах, че има нещо повече от това в атмосферата от бдителност и недоверие, която като че ли заобикаляше реакцията на хората към него. Нещо, което не можех да определя точно. Може би усещането, че е аутсайдер: неразбран, отблъснат, почти парий.

През следващите четири години сигурно съм посетил Джипси Хаус шест или седем пъти. Постепенно опознах децата на Дал: Теса, Тео, Офилия и Луси. В ума ми все още витаят много спомени от тези посещения. Въодушевеният глас на Роалд по телефона рано една сутрин: „Не знам какво ще правиш другата събота, но каквото и да е, по-добре мини насам. Вечерята, която планираме, ще е *невероятна!* Много ще съжаляваш, ако не дойдеш.“ Изненадата онази вечер беше хайвер – нещо, което знаеше, че никога не съм опитвал. Верен на браконьерския си дух, той по-късно обясни, че го е купил на намалена цена в тайна сделка, която звучеше като кръстоска между шпионски роман на Джон льо Каре и филм от поредицата *Carry On*. Паролата била: „Ти ли си Сара с големите цици?“ Помня как една друга вечер отвори

няколко от стотиците сандъци с бордо, реколта 1982 година, които бе купил неотдавна и които бяха струпани из цялата му изба. Предполагаше се, че виното ще е готово за пиене чак през деветдесетте години, но Роалд не обърна внимание на това.

– Глупости! – отсече той. – Щом ще стават за пиене през деветдесетте, значи ще стават и сега.

И наистина ставаха.

Спомням си влизанията му във всекидневната преди вечеря, винаги драматични и спиращи разговора, и гръмкия му заразителен смях. Винаги беше вълнуващо да си в компанията на Роалд. Човек никога не знаеше какво ще се случи. И каквото и да правеше той, всичко се превръщаше във вдъхновение за някоя история. Веднъж, в една лятна утрин на терасата, той ме научи как да отворя първата си стрида, използвайки дървеното джобно ножче на баща си. Каза ми, че го носи със себе си по целия свят още от ученик. Когато години по-късно разказах историята на Офилия, тя избухна в смях.

– Метнал те е – обясни тя. – Това беше просто един стар нож, който взе от кухнята.

Първоначално физическото присъствие на Роалд изглеждаше заплашително, но когато човек останеше насаме с него, той се превръщаше в завладяващ разказвач. Тихият му глас придобиваше мъркащ тембър, сините му очи искряха, дългите му пръсти потръпваха от удоволствие, когато подемеше история, разглеждаше пъзел или просто излагаше някакво наблюдение, което го бе заинтригувало. Нищо чудно, че децата оставаха заплени в негово присъствие. Той обичаше да говори. Но умееше и да слуша – ако сметнеше, че може да научи нещо. Често говорехме за музика. Той предпочиташе грамофонни записи и компактдискове пред изпълнения на живо – заради дългите му крака и многобройните гръбначни операции му беше извънредно неудобно да седи в каквато и да било концертна зала – и изпитваше удоволствие да сравнява различни интерпретации на любими произведения, като относителните силни страни и качества сякаш го караха да се чувства странно неудобно. Някой конкретен запис винаги трябваше да бъде най-добрият. Винаги трябваше да има победител. Това мнение беше характерно за почти всички страни от живота. Независимо дали ставаше въпрос за храна, вино, картини, литература или музика, той изпитваше огромен интерес към „най-доброто“. Обичаше сигурността и ясните, категорични мнения. Не мисля, че някога съм го чувал да казва нещо с колеблив глас. И макар че животът му изобилстваше от инциденти, той живееше в днешния ден и рядко се отдаваше на спомени. Спомням си само един кратък разговор за времето му като военен пилот и абсолютно нищо за участието му в шпионажа или общуването с холивудските знаменитости, вашингтонските политици и нийоркските литератори от епохата на Втората световна война.

От време на време се хвалеше, че е приятел с видни личности. Спомням си как веднъж ми каза без конкретна причина, че един прочут актьор не приел с достойнство загубата, когато Роалд го победил на голф. И разбира се, да не забравяме и неправдоподобното твърдение, че е обядвал със Стравински. Но макар че луксът и славата на знаменитостите очевидно го привличаха, откриването на птиче гнездо в живия плет му доставяше също толкова удоволствие, колкото и бутилка „Шато Лафльор“ реколта 1982 или остроумията на Ян Флеминг и Дороти Паркър. Наслаждаваше се на това да пренебрегва много от границите, наложени от английското общество, и да задава на хората лични въпроси. Подозирам, че го правеше не толкова защото се интересуваше от отговора им, колкото защото се радваше на смайването, което може би щеше да предизвика. В този смисъл той можеше да бъде жесток. И все пак, макар че избухливият му нрав беше пословичен, аз го видях само веднъж да избухва истински. Говореше по телефона с една уредничка на изложба на Франсис Бейкър в Ню Йорк, която искаше да вземе назаем една от картините му и се бе обадила, докато Роалд имаше гости за вечеря. Тя каза нещо, което го раздразни, затова той изруга свирепо и затръшна телефона. Спомням си какво си помислих – че жестът е драматичен. Роалд играеше, за да се хареса на публиката си. Гневът му се укроти почти веднага след като върна слушалката на мястото ѝ.

Дори тогава смътно осъзнавах, че това ненужно перчене е само лустро, черупка, броня, предназначена да предпази човека вътре: човек немошен и очевидно уязвим. Няколко покани за вечеря бяха отменени в последния момент, защото той не беше добре. Веднъж Лиси ми съобщи по телефона, че „старото момче“ почти се е срещнало със своя създател. Винаги обаче се съвземаше и когато го видех следващия път, изглеждаше също толкова пращящ от здраве, колкото преди. Винаги пиеше, винаги пушеше, винаги беше готов да се впусне в спор. Изглеждаше като стихия, която никога няма да се укроти. Затова смъртта му през ноември 1990 година представляваше истински шок. На погребението му разплаканата Лиси, която знаеше, че съм страстен почитател на класическата музика, ме попита дали ще ѝ помогна да поръча нови оркестрални постановки на някои от творбите на Роалд и така да постигне нещо, което той беше искал: алтернатива на „Петя и вълкът“ на Прокофиев, която да привлече децата в концертните зали. Току-що бях напуснал Би Би Си и бях започнал да работя на свободна практика и с готовност приех тази възможност. През следващите няколко години се запознах със сестрите на Роалд – Алфхилд, Елзе и Аста, – както и с първата му съпруга, Патриша Нийл. Всички те участваха в един по-дълъг филм, който снимах за Дал през 1998 година, пак за Би Би Си, който Офилия представи и в който двамата с нея за първи път изследвахме някои от темите в тази книга. Много от интервютата с членовете на семейството му, цитирани тук, датират от онзи период.

Малко преди смъртта си Роалд избра Офилия за свой биограф. В случай че не желае да се заеме с тази задача, той ѝ остави също така и правото да избере биограф. Това донякъде шокира по-голямата ѝ сестра Теса, която се надяваше, че ще помоли нея да напише книгата. Все пак Офилия беше тази, която се нагърби с предизвикателството да пресее огромния архив от писма, ръкописи, тетрадки, изрезки от вестници и фотографии, оставени от баща ѝ в писателската му колиба. Но тя живееше в Бостън и беше неимоверно ангажирана с работата си като президент и изпълнителен директор на „Партньори в здравето“, медицинска благотворителна организация в Третия свят, един от основателите на която беше станала през 1987 година, а проучванията за биографията отнемаха време и на нея ѝ ставаше все по-трудно да завърши книгата. Най-накрая, когато през 2006 година забременя, тя реши да изостави ръкописа си и ме попита дали бих желал да се наема с предизвикателството да напиша биографията на баща ѝ. Това нейно желание, каза ми тя, се дължеше на факта, че не съм член на семейството, но същевременно съм някой, който е познавал и харесвал баща ѝ. Тя смяташе, че за човек, който не го е срещал, ще бъде почти невъзможно да събере всички ненапасващи се парченца от пъзела, който представляваше неговата сложна и своеобразна душевност. Всичко в този архив – който сега се помещава в Музея и приказния център „Роалд Дал“ в Грейт Мисендън, открит предишната година – беше на мое разположение. С типичното си великодушие Офилия дори ми позволи да черпя от ръкописа на нейната собствена биография. Въпреки първоначалната си сдържаност, Теса също ми отдаде много от времето и енергията си. Не бих могъл да напиша тази книга без тяхното съдействие, както и без това на брат им Тео и сестра им Луси. Безкрайно съм задължен на всички тях.

В хода на това пътуване ме очакваха много изненади и главоблъсканици – не на последно място и откритието колко много противоречия са го движили. Необузданият фантазьор се бореше с хладния наблюдател, суетният фукльо с отшелника, който отглеждаше орхидеи, нахаканият ученик с уязвимия чужденец, който така и не бе успял да се почувства докрай у дома си в Англия, макар че обичаше да се описва като „типичен англичанин... съвсем типичен англичанин.“ Радостта от простичките удоволствия – градинарството, изучаването на птици в естествената им среда – уравнивяваше увлечението му по изисканата обстановка на импозантните хотели, курортите за богати и елегантните казина. Притежаваше изискан, деликатен вкус към картините, мебелите, книгите и музиката и все пак беше пламенен антиинтелектуалец. Можеше да тиранизира другите, но се гордееше, че защитава по-слабите. За човек, който обичаше нещата черни и бели, тези несъвместимости не бяха съвсем неочаквани. За Роалд сивият цвят почти не съществуваше. Освен това щях да науча, че така, както е пренаписвал ръкописите си, е пренаписвал и собствената си история, предпочитайки да разкрива личния си живот само

полуроманизиран и следователно донякъде под негов контрол. Много неща от миналото му го караха да се чувства неудобно, а писането на истории му даваше власт над тази уязвимост.

И така, сега, през 2010 година, колелото направи пълен кръг. Когато водих онзи разговор с Роалд на вечеря през 1986-а, дори не подозирах, че двайсет и четири години по-късно най-после ще отговоря на предизвикателството му, като напиша тази книга. Това е ирония, която се надявам, че той би оценил. Защото рядко се случва някой биограф да работи върху толкова забавен и увлекателен обект, чийто приключенски живот се люшка от криза към триумф и от трагедия към хумор с такава неуморна напереност и неугасима жизнерадост. С огромното количество нов материал, с който разполагах – включително стотици ръкописи и хиляди писма, – съм се опитвал да поставя на преден план гласа на самия Дал на всички възможни места и да позволя на читателя да го види такъв, какъвто го видях аз, „с всичките му кусури“. Понякога ми се искаше да можех да предам подсмехването в гласа му или блясъка в очите му, които несъмнено са придружавали много от по-скандалните му изявления.

Нещо повече, неговата склонност към преувеличения, ирония, самодоволство и самодраматизиране го превърна в особено неуловима плячка и опитите ми да проникна през дебелата защитна преграда от художествена проза, която той често изплиташе пред миналото си, може невинаги да са били особено успешни. Опитах се да проявя усърдие и да проверя всички факти, но ако в настоящата биография са се прокраднали някои неправилни преценки или грешки, се надявам, че читателят ще ми прости. Нямам претенции да съм нито източник на енциклопедически познания, нито безпристрастен. Не съм сигурен, че тези неща изобщо са възможни. Въпреки това се опитах да създам разказ, който е точен и балансиран, но не и затънал в блатото на незначителни подробности. Това е нещо, което знам, че Роалд щеше да сметне за непростимо. Затова, макар че все още не съм сигурен дали е обядвал с Игор Стравински, трябва да призная, че това вече не ме интересува. Може би е било само част от история, дреболия. Сравнена с толкова много други неща, неговата истинност или лъжовност в крайна сметка изглежда маловажна.

БЕЛЕЖКИ

¹ „The Study for Head of Lucien Freud, 1967, сега дадено назаем на музея „Тейт Британ“.

ПЪРВА ГЛАВА

Аутсайдерът

ПРЕЗ ЮЛИ 1822 ГОДИНА „Списание за джентълмени“ на Парламент Стрийт, Уестминстър, съобщава за ужасен инцидент. Неговият кореспондент описва как преди няколко седмици в норвежкото селце Грюе, близо до границата с Швеция, е изгоряла местната църква. Денят е Петдесетница и сградата е пълна с богомолци. Докато младият пастор разпалено се впуска в своята проповед, остарелият клисар, сгушен в невидим ъгъл под галерията, усеща как клепачите му натежават. До него в плитък съд с решетка блести огънят, с който е запалил свещите в църквата. Топлината на пламъците нежно го обгръща и много скоро той заспива. Не след дълго в задушната сграда се разнася мирисът на изгоряло. Паството се размърдва, но послушно остава на местата си, докато свещеникът продължава да обяснява защо Светият дух се е явил на Христовите апостоли във вид на безчет огнени езици. Миризмата се засилва. В едно от крилата на църквата нахлува пушек. Междувременно клисарят продължава да спи, без да подозира какво се случва около него. Когато се събужда, цяла една стена от старинната църква гори. Той се втурва сред богомолците и се развиква да се спасяват. Задушавайки се в гъстия дим, те се притискат към солидните дървени врати на църквата в отчаян опит да избягат от пламъците. Но вратите се отварят навътре и натискът на ужасената тъпа просто ги затваря още по-здраво. За по-малко от десет минути цялата църква, изградена почти изцяло от дърво и боров катран, се превръща в огнен ад. В този ден повече от сто души срещат, както го описва списанието, „безкрайно меланхоличен край“ – изгарят при нещастieto, което и до ден-днешен си остава най-катастрофалният пожар в историята на Норвегия.

Оцеляват само няколко души. Те последват примера на своя проповедник. Защото пастор Ивер Хеселберг не се включва в устрема към затворените врати на църквата. Вместо това той бързо скача от амвона си и с практична целеустременост се заема да трупа библии под един от високите прозорци. После се покатерва по тях до относителната сигурност на перваза, хвърля се през прозорците с оловна рамка и се спасява от горящата

сграда. Някои може да са нарекли действията му егоистични, но вестниците в цяла Европа възхваляват хладната логика на находчивия пастор, който намерил начин да се измъкне от критична ситуация и не се поддал на масовата паника. Той е истински човек на своето време, пишат те, мислител. Индивид, който не е част от паството си. Благодарен, задето е получил втори шанс, пастор Хеселберг се превръща във филантроп и обществена фигура. Един съвременник го помни като „стриктен човек, който държи хубави проповеди“, строг лутеранец, който е и либерален идеалист, посещава бедните и ги учи на аритметика, да четат и да пишат. Дори основава енорийска библиотека.¹

Хеселберг завършва дните си като изтъкнат теолог и накрая член на норвежкия парламент, където спомага за това всички обществени сгради в Норвегия в бъдеще да бъдат строени с врати, които се отварят навън. Неговият син, Ханс Теодор, се опитва да тръгне по стъпките му. Обучава се за свещеник и се оженва за жена от едно от най-видните семейства в Норвегия. Съпругата му е потомка на Петер Весел, норвежки морски герой, убит в дуел през 1720 година². Те се установяват във Вернес*, голяма ферма недалеч от Трондхайм, древната столица на Норвегия, чиято величествена катедрала в римски стил, издигната върху светилището на светеца покровител на Норвегия свети Олаф преди почти хилядолетие, събужда спомена за една буквално забравена епоха, когато Скандинавия е била главен духовен център на християнска Европа.

Във Вернес Ханс Теодор отглежда единайсет деца, но не е дарен със способността на баща си за проникателна преценка, както и с таланта му за усърдна работа. Пие извънредно много, ръководи имотите си некомпетентно и никога не практикува като свещеник. Освен това е закоравял – и неумел – комарджия. Малко по малко е принуден да продаде земите си, за да изплати дълговете си от комар. Една вечер отива твърде далеч. Залага целия хамбар на селото в игра на карти и загубва. Възмутена от това неуважение към отговорностите, които има към паството си, местната общност го принуждава да продаде това, което е останало от фермата. Ханс Теодор се премества в Трондхайм, където умира като просяк през 1898 г.³ Но децата му навлизат в обществения живот и преуспяват. Много от тях се вливат в редовете на процъфтяващата норвежка средна класа. Две от тях стават търговци, едно – аптекар, а друго – метеоролог. Единият син, Карл Лауритс, се обучава за учен, после завършва право и накрая постъпва на работа в Кристиания, днешен Осло, като администратор в Норвежкия обществен пенсионен фонд. През

* Повечето от обработваемите земи във Вернес сега са погълнати от летище „Трондхайм“, но действителната сграда, притежавана от Ханс Теодор, все още съществува. Той е погребан наблизо, в двора на църквата във Вернес. – *Бел. авт.*

1884 година се оженва за Елън Уолъс и през следващата година първородната му дъщеря, Софи Магдалене, се появява на бял свят в Християния*.

Трийсет и една години по-късно в един хладен есенен ден в Уелс тя ражда единствения си син, Роалд.

Самият Роалд Дал не се интересуваше от родословието си или от историческите подробности. Макар че се гордееше с норвежките си корени, архивите не му бяха слабост и когато в края на шейсетте си години е написал свои собствени мемоари в два тома, „Момче“ и *Going Solo*** , той, изглежда, не е знаел нищо за невероятното бягство на своя прапраядо Хеселберг от пожара в църквата или за склонността към безразсъдно комарджийство и пристрастяване към алкохола, която изплува сред потомците на пастора.⁴ И все пак историята на пастор Хеселберг почти със сигурност щеше да заплени Роалд. Той би се възхитил на находчивостта и досетливостта на своя праотец, както и на способността му да мисли и латерално, и практично, изправен пред подобна критична ситуация. Това бяха качества, на които той се възхищаваше у другите, и атрибути, които даваше на героите и героините в много от детските си книжки. В своя живот самият Дал е бил изправен пред множество критични моменти и борба и запасите му от упоритост и решителност рядко са се оказвали недостатъчни. Неговата психология и философия винаги са били позитивни. „Давай, започвай“ беше една от любимите му фрази – препоръка, която често отправяше към близките си, към приятелите и колегите си и която самият той е прилагал на практика много пъти в живота си, когато се е изправял пред нещастие, било то злополука, война, раняване, болест, депресия или смърт. Също като пастор Хеселберг, той рядко поглеждаше назад. Много повече предпочиташе да гледа напред.

Това обаче беше само едната страна на характера му. Дъщеря му Офилия веднъж ми описа баща си като „песимист по природа“⁵, с депресивна жилка и от двете страни на семейството. Много от разказите му за възрастни разкриваха апатичен и понякога мрачен възглед за човешкото поведение, който постоянно черпеше от способността на хората да бъдат жестоки и безчувствени. Книгите му за деца са по-слънчеви, по-позитивни, макар че дори и за тях ранните критици са се оплаквали от неприличност и бруталност.⁶ Това беше обвинение, срещу което Роалд винаги енергично се е защитавал, защото под външността на хумориста и забавния домакин се криеше свиреп моралист. Но му беше трудно да се отбранява, защото, както много други писатели, той мразеше да анализира собствените си книги. Помня, че веднъж го попитах

* Звучи обърквашо, но столицата на Норвегия е претърпяла няколко промени на името си. Древният норвежки Осло е преименуван на Кристиания през 1624 година, след като крал Кристиан Четвърти Норвежки го възстановява след опустошителен пожар. През 1878 година името Кристиания е променено на Християния, а през 1925 година градът отново става Осло. – Бел. авт.

** „Сам напред“ (англ.). – Бел. прев.

пред камерата защо толкова много от главните герои в книгите му за деца са загубили единия от родителите си или и двамата. Този въпрос го изненада и отначало той дори отрече, че е така. Когато обаче се замисли и осъзна, че е сгрешил, мозъкът му бързо затърси начин да се измъкне. Той се сравни с Дикенс. Бил използвал „трик“, така каза, „за да събуди съчувствието на читателя“. В един от онези редки моменти, в които признаваше, че е сбъркал, той с усмивка сподели, че съм го „хванал в малка крачка.“⁷ Това, което го изненада най-много, беше, че той сякаш не направи никаква съзнателна връзка между собствения си живот – загубил е баща си, когато е бил тригодишен – и онези светове, които създаваше в разказите си. „Това говори – помислих си – за неочаквана невинност и наивност.“

През седемдесетте и четири години живот на Дал писателската му кариера е претърпяла много обрати и тези отклонения бяха тясно свързани с един сложен личен живот, в който имаше много скрити ъгълчета, тайни и тревоги. Взети заедно, те образуваха мощна смесица – защото Дал беше изтъкан от противоречия и парадокси. Обичаше уединението на писателската си колиба, но обичаше и да се намира пред очите на публиката. Описваше се като семеен човек, живеещ в скромно английско селце, но се бе оженил за филмова звезда, носителка на „Оскар“, и общуваше с президенти и политици, дипломати и шпиони. Богатството и блясъкът го запленаваха. Често се хвалеше. Играеше комар. Притежаваше бърза и проникателна преценка за голямото изкуство и майсторската изработка. Красивите неща в живота го привличаха. И все пак беше и обикновен човек, който предпочиташе селските райони на Бъкингамшър пред живота в големия град – човек, който отглеждаше плодове, зеленчуци и орхидеи с маниакална страст, обграждаше се с животни, развъждаше състезателни хрътки и ги пускаше за участия, общуваше с търговци и занаятчии. Беше великодушен, макар че обикновено вършеше добрите си дела дискретно и незабележимо. Често пъти за това разбираше само облагодетелстваният. Самият Роалд в никакъв случай не беше твърде скромен. Обичаше да се появява в обществото и изпитваше удоволствие от това, да води спорове. Той представляваше една главоблъсканица. Еготистичен и винаги готов да се рекламира – пословично безочлив, дори простак, когато се намираше в центъра на вниманието, – той можеше да бъде лукав също колкото лисиците, на които така се възхищаваше. Ако решеше, можеше да прикрие следите си и да се скрие в бърлогата си.

Като писател той беше крайно ненадежден свидетел – особено когато говореше или пишеше за себе си. В „Момче“, своя собствен емоционално наситен и изпълнен с жар мемоар за детството си, той започва чрез заклеяване на повечето автобиографии като „пълни с всевъзможни скучни подробности“⁸. Неговата книга, уверява той читателя, няма да бъде история, а поредица от паметни впечатления, просто дръпнати от центъра на съзнанието му и

нахвърляни на хартия. Тези кратки щрихи от детството му са нарисувани с дръзки цветове и незабавно се набиват на очи. Те са наситени с подробности, които често пъти са затрогващи и винаги – лишени от емоционалност. Всяко приключение или лудория е предадено в духа на едно дете, което споделя с друго история на детската площадка. Езикът е прост и елегантен. Хуморът е на челно място. Самосъжалението съвсем отсъства. „Някои са смешни. Някои са болезнени. Някои са неприятни“, твърди Дал за мемоарите си и театрално завършва: „Всичките са верни“. Всъщност всички те са до някаква степен художествена измислица. Впечатлението за истинност се постига благодарение на остроо наблюдателно око на Дал, което добавя автентичност дори на най-фантазърските приказки, както и на забележителното съкровище от 917 писма, които е държал до себе си, докато е писал. Това са писма, които е писал на майка си, а тя ги прибирала грижливо, опазила ги е през бурите на войната и безброй смени на адреса.

В тези миниатюрни картини Дал започва да усъвършенства особения си талант да преплита истина и художествена проза. Би било педантично да започнем да изреждаме неточностите в „Момче“ и *Going Solo*. Повечето от тях са маловажни: дядо, сбъркан с прадядо, някоя объркана дата, грешка в хронологията, стотици измислени подробности. „Момче“ е класика не защото се основава на факти, а защото Дал притежава дарба на разказвач. И все пак неистините, пропуските и уклончивостта в „Момче“ са много показателни. Те не само разкриват потребността на автора да преувеличава, а загатват и за скритите комплексни корени на въображението му, които се преплитат един с друг в почва, състояща се от загубени бащи, несигурни приятелства, нужда от изследване на границите, мизантропски по същността си възгледи за човечеството и фантазия, извираща до голяма степен от норвежката кръв, която течеше мощно във вените му.

Норвегия винаги е била важна за Дал. Макар че понякога изненадваше гостите на вечеря, като настояваше излиятелно, че всички норвежци били скучни, той докрай си остана безгранично привързан и обвързан с родината си. Майка му бе живяла във Великобритания над петдесет години, но така и не се бе отказала от норвежкото си гражданство дори когато това понякога ѝ създавало проблеми – например тогава, когато трябвало да живее като чужденка във Великобритания по време на две световни войни. Макар че обикновено говорела на децата си на английски и винаги им пишела на езика на втората си родина, тя се погрижила те да научат норвежки по същото време, по което учили английски, и всяко лято ги водела на ваканция в Норвегия. Четиресет години по-късно Роалд ще пресъздаде тези летни ваканции за собствените си деца, преживявайки наново спомени, които по-късно ще увековечи в „Момче“. „Идилични“, така описва той тези ваканции. „Само като ги чуех [думите „летняя ваканция“ – бел. прев.], и по цялото ми тяло про-

бягваха радостни тръпки.⁹ Част от удоволствието, разбира се, е бягството от суровото английско училище пансион, но за Роалд радостта също е неимоверна. „Всички знаехме норвежки език и всичките ни роднини живеяха в Норвегия,“ пише той в „Момче“. „Тъй че пътуванията ни до Норвегия всяко лято бяха като завръщане у дома.“¹⁰

За него представата за „у дома“ беше нещо много сложно. Понякога сърцето му може и да е чувствало, че това място е в Норвегия, но домът, за който е мечтал през повечето време, е бил английски. През Втората световна война, докато се намирал в Африка и Близкия изток като пилот и във Вашингтон като дипломат, това, за което копнеел, не били нито Норвегия, нито долините на Уелс, които обичал като дете, а полята на провинциална Англия. Там, в сърцето на Бъкингамшър, той, майка му и трите му сестри по-късно щели да си изградят нещо като свой собствен селски анклав, „Долината на Дал“, както веднъж го описа дъщеря му Теса. Членовете на семейството си купили домове, отдалечени на не повече от няколко мили един от друг, и според една от племенничките на Роалд семейството живяло „неинтегрирано... и общо взето, без приятели – типични англичани.“¹¹ Защото, макар и да се гордееше, че е британец, и да копнееше за признание и приемане от английското общество, почти през целия си живот Дал предпочиташе да живее извън неговите граници, да създава свои собствени правила и да взема решенията си самостоятелно, също като своя праотец пастор Хеселберг.

В резултат англичаните го намираха странен. Най-добрият му приятел в подготвителното училище призна, че бил привлечен към Роалд, защото той бил „чужденец“.¹² И той наистина беше такъв. Макар и роден във Великобритания и британски гражданин, в много отношения Дал запази психиката си на емигрант. В по-късен етап от живота му хората забравиха това. Тълкуваха поведението му през невярната призма на някаква предполагаема „английскост“, към която той може би се стремеше, но така и не успя да я превърне в своя естествена черта. Хората виждаха само лустрото и го разбираха погрешно. В действителност Роалд докрай си остана аутсайдер, дете на норвежки имигранти, чиято родна земя щяла да се превърне във въображаемо убежище за техния син – таен свят, който той винаги можеше да нарече свой.

Както много деца на емигранти, Роалд възприел маниерите и идентичността на втората си родина с плама на новопокръстен. Сестра му Алфхилд се оплакваше, че брат ѝ не „разбира колко силно е скандинавското наследство у нас като семейство.“¹³ По ирония на съдбата единственият далечен британски праядо, когото Роалд признаваше публично, беше шотландският патриот Уилям Уолъс. Дал много се гордееше с родословното дърво, което показваше пряката му връзка с бунтовническия водач, който според легендата също бил висок над метър и осемдесет. Уолъс разгромил английските армии в битката при моста Стърлинг през 1297-а, но осем години по-късно

загинал по ужасяващ начин от техните ръце, когато бил пленен, отведен в Лондон и екзекутиран. Бруталните подробности от смъртта му със сигурност не са убегнали от вниманието на Дал, който беше много чувствителен към човешката жестокост. Уолъс бил съблечен гол, завързан за кон и влачен до Смитфийлд, където бил окачен на бесилото, разчленен, докато бил още жив, а после публично кастриран и изкормен. Тялото му било насечено на четири части, а главата му – набучена като предупреждение на Лондонския мост заедно с главите на двама от братята му. После англичаните се опитали да унищожат останалите роднини на Уолъс и в общи линии успели. Неколцина от рода обаче се измъкнали и поели на опасно пътуване с кораб през Северно море към Берген в Норвегия, където се установили и положили началото на норвежкия род Уолъс, който съществува и днес. Бабата на Дал, Елън Уолъс, била потомка на тези решителни бегълци от XIV век и се омъжила за Карл Лауритс Хеселберг, внука на находчивия пастор, успял да се измъкне от пожара в църквата в Грюе.

Родът на Роалд по бащина линия е по-друг.¹⁴ Ако родът Хеселберг се състои от внушителни интелектуалци, филантропи от средната класа, то семейство Дал се е посветило на земята и земеделието. Неговите членове са амбициозни, хитри, необразовани и груби, макар че имат усет към художественото майсторство и красотата. Бащата на Роалд, Харалд Дал, е роден в Сарпсборг – провинциален град на трийсетина мили от Кристиания (днешен Осло), чиято основна индустрия през XIX век са дървесината и варенето на бира. Роалд описва дядо си по бащина линия Олаус като „сравнително заможен търговец, който имал магазин в Сарпсборг и търгувал с всичко – от сирене до телени мрежи“.¹⁵ Но архивите на енорийската църква в Сарпсборг го описват просто като „търговец на месо“¹⁶, а в други юридически документи той е споменат като „търговец на свинско месо и майстор на наденици“. Членовете на семейство Дал са от бедняшките квартали. Всъщност Роалд веднъж признава на Лиси, че семейството на майка му, Хеселберг, смятало, че „превъзхожда“ провинциалните Дал и гледало на тях отвисоко.¹⁷

Името Дал е често срещано в Норвегия. Понастоящем* го носят около 12 000 души сред население от 4,75 милиона. Но преди XIX век то е съвсем непознато. Олаус Дал всъщност не е роден с името Дал. На 19 май 1843 година е кръстен Олаус Трулсен, син на Трулс Педерсен и Кристин Олсдотир. Освен кръщелното си име той получава малкото име на баща си с добавката *sen* (на английски „син на“) в края съгласно скандинавската традиция. По този начин имената се менят от поколение на поколение и това все още се случва с много исландски семейства. Изписването също е безразборно – в архивите Олаус се появява и като Олафус, Олафес и Олаф. Но в един момент, когато е

* Към 2010 г. – Бел. ред.

на двацет и няколко години, той решава да се „европеизира“ и да се сдобие с фамилно име, което да не подлежи на изменения. Много от хората край него правят същото, включително и бъдещата му съпруга Елън Андерсен, която променя името си на Лангенен. Защо Олаус избира името Дал, което означава „долина“, не е сигурно, макар че то, изглежда, е било често срещан избор сред хората, които идват от равнините, а не от планините.

Историята на Олаус е типична за много норвежци от средата на XIX век. Той е роден в малка земеделска общност, където родителите му едва успяват да се прехранват. Затова краткото лято винаги е изпълнено с безброй задачи вкъщи, а зимата носи единствено тъмнина и нещастие. Откъм морето нахлуват мъгли и загръщат примитивната ферма и няколкото акра земя на семейството във влажен, задушаваш покров от меланхолия. Почти през цялата година животът е непоносимо монотонен. Ако може да се върва на спомените на съвременниците, в един ъгъл на двете им осветени от свещи стаи, построени над обора на пръхтящите животни, майката на Олаус постоянно преде. В друг един баща му се напива. Селските семейства живеят така от поколения: едва се препитават, борят се просто да оцелеят, благодарни са за земята, която притежават, но същевременно са приковани към нея като роби. Всички те са неграмотни и необразовани. Няма почти или изобщо никакво място за самоусъвършенстване. Селяните остаряват преждевременно и умират млади. Олаус едва ли е единственият, който изпитва нужда да се махне от мястото, което изцежда енергията му и когото нуждата от промяна изсмуква. Затова в един момент, когато е на седемнайсет-осемнайсет години, той обръща гръб на селото и се отправя към разширяващия се индустриален град Сарпсборг, на двацетина мили от родния му дом, откъдето скоро ще мине железницата. Там си намира работа като чирак при търговец на месо и създава семейство с Елън, от близкия Вартейг. След няколко години отваря свой собствен магазин за месо.

Сарпсборг от началото на XXI век е мрачно място. Сив и грозен, централното място в него се заема от един мрачен търговски център от бетон и стомана, строен през 60-те години на миналия век, полегнал край печалните останки от града от XIX век. Предградията са безмилостно, потискащо индустриални. Градът е коренно различен от древното великолепие на Трондхайм, цивилизованата ведрост на Осло или живописните фиорди и рибарски селца на западния бряг. В скучните съботни следобеди през ноември пияни и затлъстели подръжници на „Спарта“, западащия местен футболен тим, обикалят баровете един след друг. Хрипливите викове, които се надигат от време на време, подсказват за кавга. Но се усеща, че не го правят от сърце. Депресията броди по улиците. В тихите ъгълчета самотни стари граждани пият скришом, търсейки да се скрият в най-тъмните ъгли на мрачни кафенета. Други се събират на групи, без да казват нищо. Не е останала и следа от

магазина за месо, където Олаус е практикувал търговията си, или от къщата в Дронингенсгаде, в която е отгледал семейството си и в която е живял с прислужницата си Анете и помощника си Ларс Нилсен. Както толкова много други по-стари сгради в Сарпсборг, и двете отдавна са разрушени.

Роалд е едва на шест, когато Олаус умира през 1923 година на осемдесет и девет години. Не е ясно дали го е срещал, макар че в „Момче“ той уверено описва своя дядо по бащина линия като „дружелюбен великан, висок над два метра.“¹⁸ Някои от другите подробности, които ни дава за него, не отговарят на истината. Например той твърди, че Олаус е роден през 1820 година, четиринайсет години преди действителното му раждане. Може би го е объркал със своя праядо Хеселберг, сина на пастора от Грюе, който наистина е роден през тази година. А може би не. И все пак тази липса на внимание към подробностите го заслепява за една неочаквана аномалия в историята на собственото му семейство: Олаус и съпругата му Елн стават родители на шест деца – трима синове и три дъщери – за период от тринайсет години. Харалд е роден през 1863-та, Клара – през 1865-а, Рагна – през 1868-а, Оскар – през 1870-а, Олга – през 1873-та и най-накрая Трулс – през 1876-а.¹⁹ Проучването на местните архиви за кръщаванията и венчавките обаче разкрива една изненадваща и може би значима подробност: бащата на Роалд е незаконороден. Харалд е роден през декември 1863-а, но родителите му не сключват брак преди лятото на следващата година. Той е кръстен на 26 юни 1864 година, когато е на шест месеца, само пет дни след венчавката на родителите си. Не е известно дали Харалд е бил наясно с факта, че е незаконороден, но в малка общност като Сарпсборг това най-вероятно не е могло да остане тайна за него задълго и свързаната с това разкритие стигма може би е подсилила желанието му да започне нов живот другаде.

Детството на Харалд несъмнено е тежко. В „Момче“ Роалд разказва страшната история как, когато бил на четиринайсет, баща му паднал от покрива на семейния дом, където поправял керемидите, и си счупил ръката. А после пияният лекар поставил диагноза „изместено рамо“ и повикал двама мъже от улицата да му помогнат да намести ставата. Докато мъжете дърпали с всичка сила ръката на младия Харалд, през кожата на момчето започнали да се подават парченца кост. Накрая се наложило да ампутират ръката до лакътя. Дал разказва тази история с обичайната си липса на емоционалност, обяснявайки как баща му омаловажавал недъга си – как заострил един от зъбците на вилицата си, за да може да яде с една ръка, и как се научил да прави почти всичко, което искал, освен да реже върха на твърдо сварено яйце, с една ръка. Тази история несъмнено е хубава. Подозрително хубава. Затова не се учудих, когато разбрах, че Роалд е признал пред един от своите американски редактори, Стивън Роксбърг от „Фарар, Щраус и Жиро“, че си е съчинил голяма част от нея и изпитал особено удоволствие от измислянето

на детайла със заострената вилица.²⁰ Фотографиите потвърждават, че ръката на баща му наистина е ампутирана. Не знаем дали Харалд е изкривявал истината – случаят със съпругата му със сигурност е такъв, а точно тя е тази, която разказва семейните легенди на Роалд, – но той е работлив, тактичен и страстен любител на красивите неща. Няма нищо общо с баща си, инатливия и недодялан търговец на месо, който пропилява парите си, залагайки на местните надбягвания в тръс.²¹

Оскар и Харалд навярно са решили да напуснат Норвегия през 80-те години на XIX век. Сто години по-късно Роалд описва решението им с типично прости думи:

Татко бил с около година по-голям от брат си Оскар, но двамата били изключително близки и скоро след като завършили училище, излезли на дълга разходка, за да обсъдят бъдещето си. Решили, че в малко градче като Сарпсборг и в малка страна като Норвегия няма как да натрупат голямо богатство. Затова сметнали, че трябва да заминат за някоя от големите държави като Англия или Франция, където имало безброй възможности да забогатееш.²²

Двамата братя заминават за Париж, но мотивите за заминаването им са със сигурност по-сложни, отколкото ги описва Роалд. Като начало Харалд и Оскар изобщо не са връстници. Помежду им съществува разлика от седем години. Затова, дори и Оскар току-що да е бил завършил училище, когато е заминал за Франция, Харалд е бил млад мъж на двацет и няколко години. Твърдението на Роалд, че дядо му „забранил“ на двамата си синове да напуснат Норвегия и те са принудени да „избягат“²³, подсказва, че на мудния Харалд му е било необходимо известно време, за да събере смелост да се противопостави на баща си. По това време още две от децата на Олаус напускат Норвегия: Клара заминава за Южна Африка, а Олга – за Дания. Само Рагна и най-малкият ѝ брат Трулс остават в Сарпсборг. Трулс става чирак на баща си и накрая поема магазина. Човек може да заподозре, че съображенията му да остане у дома са били най-вече от практично естество.

Двамата братя Дал напускат Норвегия с кораб. Възможно е да са работили на кораби за дълъг период от време, преди накрая да се озоват в Париж, защото и двамата по-късно се насочват към професии, изискващи значителни познания за корабоплаването. Какво точно са правили, когато са стигнали до френската столица, остава неизвестно. Семейната легенда гласи, че са отишли там, за да станат художници и предприемачи – комбинация от умения, която изглежда невъзможна, но е характерна за Роалд, за когото винаги е съществувала естествена връзка между създаването на изкуство и печеленето на пари. Същото вярва и по-голямата му сестра Алфхилд. Седнала в градина-

та си в Чилтърн Хилс, на един хвърлей място от дома на брат си, тя погледна към мен и набръчканото ѝ лице грейна в усмивка, докато си спомняше баща си и чичо си, такива, каквито са били преди седемдесет години.

– Напуснали са Норвегия, за да станат художници, нали разбирате – каза ми тя. – Да спечелят състояние. Просто решили, че могат да го постигнат.²⁴

Сякаш слушах брат ѝ – същия стържещ глас, същия прозаичен тон, същото шеговито-иронично подсмивване.

Цялостната картина, която ми представи тя, беше също толкова пълнокръвна и завладяваща като тази, описана от Роалд – необременена от квалификации или излишни подробности. За нея Харалд и Оскар бяха типични северни бохеми, отишли в Париж заради неговия блясък, свободата и артистичната му мощ. В литературата от този период се срещат не една и две художествени версии на тези скандинавски посетители – Освалд в „Призраци“ на Ибсен, например, или Луис Страндберг в пиесата на Виктория Бенедиктсон *The Enchantment*.*

Те напускат суровия свят на Севера в търсене на „славен, свободен, прекрасен живот“²⁵ по булевардите и кафенетата, където гениите общуват отблизо с бедните, където анархистите кроят социална революция, а рисуването кипи в процеса на промяна, каквато не е виждана концентрирана на едно място от ренесансова Флоренция насам.

Избелели фотографии със сярно тониране ни разкриват поглед към изчезналия свят, в който са живели: дни, прекарани на конни надбягвания, увеселения с гости в изискано облекло, летни обеди на моравите в Компьен и Ньой. Освен това рисували. Това е златната ера на норвежкото изобразително изкуство и в Париж Харалд почти със сигурност е общувал с водещите скандинавски художници от този период, включително и с Едвард Мунк и Фриц Таулов. Самият Харалд не е модернист. Той е занаятчия, който декорира огледала, рамки за картини и полици над камини и рисува пасторални сцени. Няколко от творбите му са оцелели – деликатни, добре изпълнени пейзажи в скандинавския натуралистичен стил. В Джипси Хаус една от тях, импресионистичен пастел в зелено, синьо и кафяво, все още виси край леглото на Лиси Дал – спомен за потискащата селска среда, от която навремето избягва бащата на Харалд. Туфа рехави смърчове трепти на брега на кротко езеро, сякаш семейство от скелети колебливо се приближава към ледените води. Нито един слънчев лъч не осветява сцената, няма и никакво усещане, че наблизко има хора. На преден план тръстиките се люшкат под напора на вятъра. На заден план голите планини се издигат в мъглата към далечното небе.

Визуалните изкуства представляват важна и недостатъчно разбрана част от живота на Роалд Дал и формират трайна противотежест на литера-

* „Омагьосването“. – Бел. прев.

турните му дейности. През целия си живот той купува и продава картини, мебели и бижута – понякога, за да допълва печалбите от литературните си творби. Дори отваря антикварен магазин. Тази връзка между бизнеса и изкуството, която за него е естествена като дишането, озадачава и дразни много от литературните му съвременници в Англия, у които умението му да печели пари предизвиква негодувание и които не одобряват неговата гордост от финансовите му успехи. Това често става повод за недоразумения. Британският романист Кингсли Еймис е типичен пример в това отношение. На едно парти у Томас Стопард в началото на 70-те години Роалд очевидно е предложил на Еймис, ако страда от „финансови проблеми“, да помисли дали да не напише детска книжка, и започнал да обяснява как може да започне. Еймис, който не се интересува от детската литература, решава, че Дал се държи снизходително, като намеква, че Еймис не печели достатъчно от собствените си творби. От своя страна, Дал се намира точно в онези литературни среди в Англия, които ненавижда. Знае, че Еймис, като повечето гости, не приема книжките за деца като истинска литература, и това го кара да се чувства уязвим. Пиян и в лошо разположение на духа, той навярно смята, че единственият начин да запази самообладание в присъствието на Еймис, е да говори за пари. Този сблъсък е горчив и много важен. Забелязвайки, че Дал си тръгва с хеликоптер, Еймис горчиво завършва: „Онази вечер гледах новините, но не съобщиха, че прочут детски автор е загинал при катастрофа с хеликоптер“.²⁶

Нуждата от финансов успех е в кръвта на Роалд. И баща му, и чичо му Оскар се превръщат в проникателни бизнесмени. Когато накрая двамата братя се разделят в Париж, Оскар заминава за Ла Рошел, на западните брегове на Франция, с младата си съпруга Терез Билот, която героично е спасил при пожар в „Базар дьо ла Шарите“. Също като в пожара в Грюе, и при тази трагедия загиват повече от сто души.²⁷ Билот произхожда от семейство на художници. Неин дядо е френският писател и художник Йожен Фромантен, най-известен с натуралистичното изобразяване на живота в Северна Африка, а чичо ѝ Рене Билот е пейзажен художник, чиито фрески с екзотични сцени и до днес красят *Le Train Bleu*, великолепния ресторант с позлатена украса на главната железопътна гара на Париж за Южна Франция – Лионската гара. В Ла Рошел Оскар основава компания за риболовни кораби, наречена *Pêcheurs d'Atlantique*.*

Неговият флот започва практиката да консервира улова си още на борда и жъне такъв успех, че Роалд с основание твърди, че след войната чичо му бил „най-богатият човек в града“.²⁸ С парите, които печели, Оскар се отдава на желанията си. Той купува Отел Паско, елегантна градска къща от XVIII

* „Рибарите на Атлантика“ (фр.). – Бел. прев.

век, и я напълва с изящни предмети. По-късно Роалд ще я опише с обич като „музей, посветен на красотата.“²⁹

Оскар е човек със сложна душевност. Той е естет, но също като баща си Олаус е малко нещо грубиян. Връзката на Роалд с него докрай си остава неспокойна. По време на Втората световна война Оскар остава в окупираната част на Франция и сътрудничи на нацистите, докато синът му се сражава в редиците на Съпротивата. Според една семейна легенда след края на войната той бил публично залят с катран и покрит с пера от група огорчени местни жители и баща и син никога повече не си продумали. Това, което е сигурно, е, че този екзотичен френски чичо с викингската си външност и изискания си вкус прави незаличимо впечатление на младия си племенник дори и само заради космите по лицето си.

Покойният ми чичо Оскар... имаше огромни бухнали мустаци и по време на хранене изваждаше от джоба си удължена сребърна лопатка с малка дръжка. Този прибор се наричаше мустакоукротител и чичо ми придържаше с него мустаците си с лявата ръка, докато ядеше супата си с дясната. Това предпазваше краищата на космите от напояване с кремсупа от омари... но аз се питах: „Защо просто не си скъси мустаците? Или още по-добре, защо не ги обръсне веднъж завинаги и да приключи?“ Но този чичо Оскар беше човек, който в края на вечерята си свалеше зъбната протеза и я измиваше в купичката за изплакване на пръстите.“³⁰

Доналд Стърк
РАЗКАЗВАЧЪТ. ЖИВОТЪТ НА РОАЛД ДАЛ

Превод *Мариана Христова*
Редактор *Велислава Вълканова*
Отговорен редактор *Илияна Бенова-Бени*
Коректор *Снежана Бошнакова*
Художник на корицата *Яна Аргиропулос*
Предпечат *Десислава Борисова*

Английска. Първо издание
Формат 60x90/16
Печатни коли 36

ISBN 978-619-164-257-1

Издава

enthusiast

Запазена марка
на „Алто комюникейшънс енд пбблишинг“ ООД

София, ул. „Кракра“ № 20
тел. 02/ 943 87 16, факс: 02/ 943 87 18
e-mail: office@enthusiast.bg

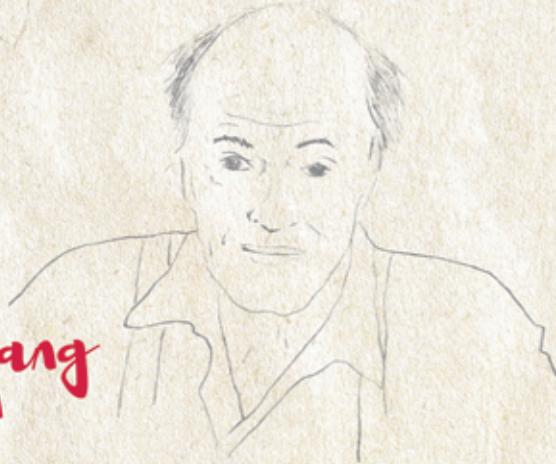
Книгите на „Ентусиаст“ може да закупите с отстъпка
от www.bookstore.enthusiast.bg

Печат АЛИАНС ПРИНТ

Аз не лъжа.
Просто правя истината
малко по-интересна...

Роалд
Дал

Роалд Дал е един от най-великите разказвачи на всички времена. Той тласва детската литература към неизследвани земи и почти двацет години след смъртта му неговата популярност продължава да нараства. Човекът зад тези приковаващи истории обаче си остава загадка и публичните му изяви често са противоречиви.

Необузданото му въображение, странното му чувство за хумор и елегантността на прозата му създават герои като Уили Уонка, ГДВ и Върховната вещица, които са се превърнали в безсмъртни литературни творения.

В тази майсторска биография, написана с безпрецедентен достъп до личните документи на Дал и до стотици новооткрити писма, Доналд Стърк разбулва много скрити досега аспекти на необикновения живот на Дал: ужасяващите му преживявания като военен пилот; годините, прекарани във Вашингтон през Втората световна война; болката, предизвикана от трите нещастия, които поразяват семейството му през 60-те години на ХХ век. Историята как Дал преодолява тези нещастия и как впоследствие, на петдесет и няколко години, се влюбва, е незабравимо четиво.

www.enthusiast.bg

9 786191 642571

Цена 22 лв.